

Становлення такого суспільства спирається на розвиток системної взаємодії науки, освіти та інновацій. Тому, якщо людина прагне бути успішною в суспільстві, вона повинна вміти в першу чергу: вміло застосовувати знання на практиці для вирішення різноманітних проблем, адаптуватися до швидкоплинних життєвих ситуацій, самостійно отримувати необхідні знання, щоб в житті знайти своє місце; помічати виникаючі в реальному світі проблеми, труднощі і шукати шляхи їх вирішення; самостійно, критично мислити, використовуючи новітні знання і технології. Звідси, головне завдання освітньої сфери полягає у розвитку нового мислення, орієнтованого на ефективне створення новацій і розумного ставлення до нововведень, як особливо важливої суспільної та особистої цінності.

Отже, ми дійшли висновку, що в цілому, сучасний ідеал освіченості – це людина, з одного боку добре підготовлена до життя, включаючи готовність долати життєві труднощі, з іншого – людина, яка активно й осмислено відноситься до життя й культури, в тій чи іншій мірі бере участь в її змінах і перетворенні. З одного боку, освіта завжди направлена на розвиток людини, наближуючись до неї в межах самоосвіти, з іншого – звертається до культури і тут освіта виступає як механізм її еволюції. Таким чином, освічена людина – це та людина, яка в тій чи іншій мірі вносить в культуру власну духовність.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю. – К.: Знання України, 2004. – 804 с.
2. Романенко М.І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу: Наукова монографія. – Дніпропетровськ, 1998.

Бренкач Я.С.

докторант,

Ряшівський університет, Республіка Польща

ІДЕЇ КОСМОПОЛІТИЗМУ ТА ГЛОБАЛІЗМУ В ПОГЛЯДАХ ІМПЕРАТОРА-ФІЛОСОФА МАРКА АВРЕЛІЯ

За часів керування Римською імперією Марк Аврелій, імператор-філософ, продовжив золоту епоху роду Антонів. Очевидно, що спостерігаючи за взаємодією різних народів у складі такого гігантського утворення, він не міг не зауважувати космополітичні і глобалістичні тенденції, які є близькими до філософії стоїків.

На політичну думку імператора, що опиралася на ідеї світової держави та теорію держави-міста, свій відбиток наклала з початку моральність циніків, а потім, до кінця його життя, моральність стоїків. У думці стоїків та циніків любов до «конкретної батьківщини» не суперечила визнанню «всезагальної батьківщини», під якою розуміється Римська імперія.

Аналізуючи політичну ідею Марка Аврелія, необхідно зазначити, що він дотримувався дуалістичної концепції держави і краю (або батьківщини). Відома максима Марка Аврелія: «...містом і батьківщиною, як Антоніну, є Рим, як людині – світ» та слова: «а отже, тільки те є для мене добре, що є корисне для тих держав, які вимагають глибшої егзегези і містять в собі головну ідею імператора, яка стосується конструкції держави». На думку імператора-філософа, поняття «держава» значить не тільки «світ» (*kosmos* чи *kosmopolis*; чи теж *megalopolis*) [1, с. 137], але також і державу-місто, окрему державу (*polis*), яка одночасно становить глобальну і малу батьківщини.

Держава-світ, або теж всесвіт, це місце, в якому боги, люди та всілякі істоти співіснують в єдності, в той час як «всі інші держави» є, як трактує то Марк Аврелій, «домівками в найвищій державі», які як і Рим становлять частини одного Цілого [1, с. 47]. Батьківщина кожної людини є держава-світ (*kosmopolis*), проте кожна особа відрізняється також своєю власною малою батьківщиною (*patris*), яку також можна порівняти з Римом, і з якою вона є пов'язаною через народження, а також якими-небудь іншими правовими, родинними, фізичними чи побутовими зв'язками. Вужче чи ширше трактування держави і батьківщини здійснило вплив на дуалістичну концепцію визначення людини у світі. Як обиватель держави-світу є космополітом (*polites tou kosmou*), так і обиватель держави-міста є членом цієї спільноти, а одночасно патріотом (*patriotes*) у своїй малій батківщині, що є частинкою світу.

Очевидно, у дефініції первинної і найбільш просторової держави-світу (*kosmos*) Марк Аврелій вживає терміни, запозичені з грецької і римської політичної номенклатури, які стосуються опису держави-міста – *polis*, *politeia*, *politeuma*, і додає кількісні показники, аби представити його розміри і особливо філософську природу.

Також він висловлює думку, що «якщо нам властива спільна здатність мислення, то і спільний є розум, в силу якого ми є мислячимим істотами. У такому разі спільний розум наказує нам робити щось чи ні. У такому разі і право маємо спільне. У такому разі є ми співгромадянами. У такому випадку є ми членами якогось державного організму. У такому разі світ є певною мірою державою [1, с. 137].

Пишучи про «засади і закони найстарішої держави і спільноти [1, с. 40], чийми невіддільними членами є всі люди [1, с. 82], що нерозривно зі собою зв'язані, як гілочки дерева, створені Божою природою [1, с. 126], Марк Аврелій застосовує мову політики. Адже він не розглядає те символічне дерево лише як об'єкт захоплення, але і приглядається всередину, аналізуючи проблеми, які гнітять державу-місто Рим. Він дивиться на них з погляду імператора, на якого покладений тягар керування своєю малою батьківщиною. Звідси теж у його теоретичних роздумах, що стосуються досконалої держави-світу та всезагального братерства, можна знайти певну форму відходу від політики (як *otium*), але без сумніву він не намагається уникати політичної відповідальності.

Разом з тим поділяємо думку Г. Стантона [4, с. 570], що Марк Аврелій, як зрештою проголосив у своєму політичному кредо, завжди ставив на першому місці Рим – своє місто і батьківщину, владу імператора, спадок Антоніна Пія,

тобто модель прагматичного політика та ідеального володаря, в той час як людські обов'язки щодо всезагальної держави завжди займали у нього друге місце.

Втім він підкреслював, що неодмінним обов'язком людини є служити обом державам – малій батьківщині та великій, що є спільною батьківщиною для всіх людей. Також необхідно зауважити, що засади космополітичної етики можна застосовувати у випадку *polis*, який є частинкою великого *kosmopolis*. Ті погляди складаються з космополітичного гуманізму, чи як називає його Марк Аврелій [1, с. 96] – позиція любові та доброти відносно роду людського, спільного заангажування, усердного виконання обов'язку. Це власне держава становить приклад втілення етики. Це в ній – місцезнаходження богів та людей, планет та зірок; одні живуть для інших, а у взаємних стосунках обивателі керуються альтруїзмом та прагненням до спільного благополуччя [1, с. 114]. На цьому прикладі, мешканці такої держави могли би використати спільну моральність. Схоже єдиним зобов'язальним законом обивателя держави-світу є сам закон Природи [1, с. 119-120], який повинен бути визнаним за наддержавний в окремих державах, а допомагати йому повинно застосування місцевого закону. Законом є те, що виникає з космічного порядку і може бути застосоване упродовж багатьох віків, а також є прищеплене в людському розумі: «Отже, єдиним є світ, і з нього все складається, і єдиний бог у всьому, і одна істота, і один закон, єдиний спільний розум всіх розумних створінь, і одна правда, єдиний зрештою ідеал досконалості створінь, які мають спільне походження і спільний розум».

Натомість, з іншої сторони дотримання позитивних людських та державних законів становить, відповідно до Марка Аврелія, причину патріотизму. Він підкреслює: «Пам'ятай – громадянину держави ніщо не приносить шкоди, що не шкодить закону (*oute polin oute politen*) [1, с. 36].

Властиво, зрозуміти патріотизм, то зрозуміти інтереси цієї держави і утриматися від дій, які можуть принести їй шкоду: «...те, що не приносить шкоди державі (*polis*), не може шкодити людині (*polites*). Нехай згадувана нижче засада не буде показником незаконних дій: якщо не приносить шкоди державі (*polis*), то і мені не приносить» [1, с. 36].

На думку Марка Аврелія, патріоти виконують свої громадянські обов'язки з найвищою відданістю, сумлінням, любов'ю та почуттям справедливості: «Кожної миті дбай, як римлянин і чоловік, посилено про те, щоби те, що взяв у свої руки, виконав з неудаваним достоїнством і любов'ю, і свободою, і дотриманням справедливості, і щоби забезпечив незалежність від всіляких інших думок» [1, с. 37]. Громадянин *polis* без вагання підіймається на політичну активність і отримує від неї радість: «...мусиш визнати благополучне життя обивателя, котрий крокує по дорозі, устеленій обивательськими діями і з радістю виконує обов'язки, покладені на нього державою-містом [1, с. 114]. Хто ухиляється від повинності служити державі і спільноті, той є «відщепенцем суспільства» [1, с. 54]. Марк Аврелій ненастанно нагадує собі самому про повинності щодо держави та докоряє собі, коли не чується в силах виконувати свої щоденні, приземлені, невдячні справи: «Нехай ніхто не чує з твої вуст

скарг на придворне життя, або ти сам на своє» [1, с. 53], тоді як життя римлянина, а одночасно і ясновельможи «відбувається при дворі» [5, с. 88].

Все ж уособленням патріотизму для нього, окрім вітчима, захисника республіки, були сторонники стоїцизму: Катон Молодший, Марк Брут, стоїки-мученики Тразей Пет, страчений за наказом Нерона, Гельвідій Приск, вигнаний і засуджений на смерть Веспасіаном, чи Діон Христосом, цинік і теоретик монархічного устрою вигнаний Доміціаном [1, с. 31].

Марк Аврелій любив читати праці істориків, які описували «давні чини римлян і греків» і скаржився на брак часу, що не дозволяв йому заглибитися в ті тексти. Схожим чином похвалу благородній службі державі-місту, навіть за рахунок смерті за батьківщину, можна віднайти в працях стоїків і циніків ери ранньої Римської імперії (в Сенеки, Епиктета, Діона Христосома), які теж висловлювалися за космоцентричну ідею держави-світу, одночасно підтримуючи дуалістичну концепцію держави, яку відстоював Марк Аврелій.

Що стосується ідеї глобалізму, то одне з найбільш значимих переконань Марка Аврелія концентрувалося навколо поняття *mundus*. Це слово можна перекласти просто як «світ», але його значення є значно ширше. Світом може бути наша околиця чи наша культура і цивілізація, зрештою може бути ним наша планета і всесвіт чи нескінченна обумовленість нашої екзистенції, що виражається в часі і просторі.

Цьому пояснення дає Цицерон у сні Сципіона. Коли Сципіон відвідує короля Масінісу, у сні показується йому Сципіон Африканський, який з висоти надприродного світу показує йому всесвіт. Останній повчає, що люди при створенні отримали наказ берегти свою кулю, яка називається земля. Коли Сципіон дивиться на всесвіт, бачить Чумацький шлях і величезні зірки. Земля з тієї перспективи здається йому дуже малою, а римська держава утворює на ній «ніби одну крапку» [3, с. 261].

Спостерігаючи за красою зірок і слухаючи гармонію небесних сфер, Сципіон постійно спрямовує свій погляд на землю. «Бачу, що навіть зараз спрямовуєш свій погляд на місцезнаходження і батьківщину людей. Якщо вона здається малою, то завжди споглядай в майбутньому на ті небесні тіла і не прив'язуйся до справ людських. Бо якого визнання можеш досягнути в судженнях людей, якої гідної бажання слави? Передусім бачиш, як рідко розсіяні місця і як мало шматочків займають люди на землі; як широкі пустирі розділяють ті оселені свого роду плями на земній кулі. Від таких розпорошених народів напевно не можна очікувати жодної слави. Хто почує коли-небудь твоє ім'я на кордонах заходу і сходу чи в краях півночі та півдня? Людська слава у великому всесвіті може тривати тільки коротку мить. Тому не керуйся похвалою простого народу та не став за мету людські нагороди. Лише чеснота може допровадити тебе до справжньої слави. Правдиве життя може заслужити лише людина, яка здійснювала найшляхетніші вчинки. Немає нічого шляхетнішого від праці на благо батьківщини» [2].

Схожого твердження дотримується Марк Аврелій, коли говорить про марноту слави: «Ціла земля – то крапка, а в ній в якомусь куточку заселена частина. Життя є дуже коротке, вічність, минуле і майбутнє – нескінченні, а

всіляка матерія – крихка. З точки зору всесвіту і процесів вічних перемін усе від віків робиться в схожий спосіб і постійно повторюється, людські поділи між великими і малими людьми, між імператором і священиком втрачають будь-яке значення. Багато володарів і вождів, які знищили велику кількість міст і вбили тисячі солдатів, помирили тільки один раз [1, с. 78].

На думку імператора-філософа, Олександр Македонський і його погонич мулів по смерті розділили ту саму долю. Вони були поглинуті однією і тією ж творчою думкою всесвіту, або були рівномірно розпорошені на атоми. Тому людина повинна виконувати свої обов'язки і роздумувати про те, що в ній належить від всесвіту. Наша доля передусім пов'язана з долею всесвіту. Треба пам'ятати, що ми є споріднені з усіма розумними створіннями і що турбота про всіх людей відповідає природі людини. Всі розумні створіння існують для того, аби взаємно собі допомагати. Люди роблять помилки всупереч своїм бажанням. Ті, які боролися самі з собою, померли і розсипалися в прах. Передусім люди є розумними істотами, а добром розумних істот є співжиття.

Як запевняє Марк Аврелій, «давно доведено, що є ми народжені для співжиття». В силу спільного їм розуму усі люди є істотами мислячими. Власне, розум нам наказує, що повинні робити, а що ні. Наслідком цього є також і спільні закони. «А в такому разі є ми співобивателями, є членами якого державного організму. А в такому разі світ до певної міри є державою. Що іншого має думати той, хто скаже, що цілий рід людський творить спільний державний організм [1, с. 78].

Цей погляд спонукає Марка Аврелія до відомого твердження, що його натура є обдарована розумом і провадить його до суспільного життя: «Місто і батьківщиною, як Антоніну, мені є Рим, як людині – світ. Лише те для мене є добре, що є корисним для тих держав. Розумне суспільне життя охоплює цілу людську спільноту. Покровительством кожної людини з цілим родом людським не є покровительство крові і спільного походження, а розуму» [1, с. 78].

Заслугою римських стоїків є залучення грецьких філософських ідей про універсальний моральний порядок у римську систему права, а тим самим прищеплення імперії спільної ідеї про форму спільноти, об'єднаної розумом.

У контексті цієї філософської традиції народжується римське поняття справедливої війни. У філософській традиції можна пов'язувати ідею римського *jus gentium* з поняттям *mundus*. У концепції Марка Аврелія світ робить нас рівними і зокрема, то є справа смерті. Світ, всесвіт і смерть зменшують нас до пилинок і атомів, але в кінцевому результаті ми і є пилинками і атомами.

Римські юристи розуміли наслідок цієї ідеї. Маючи справу з просторою і різноманітною конфедерацією під назвою Римська імперія і співдіючи з різними народами, вони підкреслювали, що кожен з них, незалежно від того, звідки походив, повинен підкорятися закону розгляду справи перед судом. Якщо старе право *jus civile*, традиційне право окремих міст не служило вирішенню справ, з якими вони стикалися у практиці, то обґрунтовували створення нового права: права народів, *jus gentium*. Це право було чимось більшим, ніж виклики, які ставить перед нами сучасний мультикультуралізм.

Признавало воно кожную сторону справи як особу, як суб'єкт, який міг позиватися і бути позивачем, а також відповідати за свої дії. Марк Аврелій стверджує, що «чужоземцеві, як жителю світу, належить така сама повага і така допомога, як душевна, так і фізична, яку можна очікувати для себе. Це тому, що чужоземці мають таку саму вартість, як і я, навіть якщо є ми нічим більше, як пилінками [3, с. 263].

Резюмуючи, можна стверджувати, що Марк Аврелій зачарований ідеєю космополітичної держави-світу та світової батьківщини, які охоплюють ціле людство [1, с. 50], але водночас і зберіг почуття для римської держави-міста, яка також є батьківщиною, хоч і в межах імперії. Думки імператора крутяться навколо Риму як міста зі своїми політичними традиціями, символами і святинями. З іншого боку, в поглядах Марка Аврелія простежуються ідеї глобалізму, оскільки він застосовує поняття світу (*mundus*). На його думку, люди є розумними, мислячими істотами, а отже про глобальну Римську імперію можна говорити як про спільноту, об'єднану розумом.

Список використаних джерел:

1. Марк Аврелій. Наодинці з собою. Роздуми. – Львів: Літопис, 2007. – 212 с.
2. Марк Туллий Цицерон. О государстве. Книга VI. [Електронний ресурс]. – М.: Научно-издательский центр «Ладомир» – «Наука», 1994. – 224 с. – Режим доступу: URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1414870006#006>
3. Gałganek A. Historia teorii stosunków międzynarodowych. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009. – 608 str.
4. Stanton G. Marcus Aurelius. Emperor and Philosopher, «Historia», 1969, nr 18, s. 570-587.
5. Dzielska M. Idee polityczne Marka Aureliusza / Teoria i praktyka polityczna Marka Aureliusza, red. K. Marulevska – Warszawa: Wydawnictwo Fundacja Świętego Mikołaja, 2010. – 216 str.

Івоняк У.Д.

*студентка факультету менеджменту,
туризму та ресторанного господарства*

Науковий керівник Докаш О.Ю.

кандидат політичних наук, доцент,

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ІСТОРІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Людина – істота історична. Людина пізнає свою сутність і розкриває свою долю лише через історію. Про історію людства не можна судити з історії окремих країн, народів, регіонів, навіть епох. Людська історія знаходиться в постійному розвитку. Знаходячись всередині незавершеного процесу, не знаючи його кінця, не маючи іншої системи для порівняння, не можна зробити висновок, на якій стадії всесвітньої історії як цілого знаходиться людство. Але